

INAUGURALE REDE door Jan Bransen

Jezelf blijven

Jezelf blijven

Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van hoogleraar in de Filosofie en geschiedenis van opvoeding, vorming en onderwijs aan de Faculteit der Sociale Wetenschappen en de Faculteit der Filosofie van de Katholieke Universiteit Nijmegen op 26 september 2003

door Jan Bransen

Illustratie omslag: uit Max Velthuis, *Kikker is kikker*, Amsterdam: Leopold, 1996.

Vormgeving en opmaak: Nies en Partners bno, Nijmegen

Drukwerk: Thieme MediaCenter Nijmegen

ISBN 90-9017898-8

© Jan Bransen, Nijmegen, 2004

Niets uit deze uitgave mag worden vermenigvuldigd en/of openbaar worden middels druk, fotokopie, microfilm, geluidsband of op andere wijze dan ook, zonder voorafgaande schriftelijke toestemming van de copyrighthouder.

Mijnheer de rector magnificus, zeer gewaardeerde toehoorders,

Bijna veertig jaar woonde ik in Utrecht. Sinds kort woon ik in Bommel. Ik heb altijd gewerkt tussen filosofen, maar tegenwoordig werk ik tussen pedagogen. In omstandigheden die zo drastisch wijzigen, is het belangrijk, maar niet eenvoudig, om jezelf te blijven. Dat is het onderwerp van deze rede. Ik zal deze kwestie, de kwestie van het belang en het probleem van de continuïteit van de eigen identiteit, vandaag op drie verschillende manieren aan de orde stellen. Ten eerste als een vraagstuk voor een filosoof in een sociaal-wetenschappelijke context. Vervolgens als een belangrijk thema in de opvoedingspraktijk. En tenslotte als een centrale kwestie in de poging bij te dragen aan de toekomst van mijn leerstoel.

Filosoof tussen pedagogen en psychologen

Plato was echt een filosoof, één van de meest invloedrijke filosofen aller tijden. Toch zouden zijn dialogen vandaag de dag door geen enkel respectabel vaktijdschrift voor publicatie geaccepteerd worden. En terecht...

Als Plato nu zou leven, en een vergelijkbare impact zou willen hebben op de geschiedenis van de filosofie als hij daadwerkelijk heeft gehad, dan zou hij er niet over piekeren dialogen te schrijven. Dan zou hij zijn best doen te publiceren in *The Journal of Philosophy* of in *The Philosophical Review*.

De kans is echter veel groter dat hij helemaal geen bijdrage zou willen leveren aan de geschiedenis van de filosofie. Plato zou de literatuur in gaan, denk ik, en de *Booker Prize* winnen. Of hij zou celbioloog worden en publiceren in *Nature*.

Plato leefde in een context waarin je als onderzoeker vanzelf filosoof werd. Er waren nog helemaal geen natuurkundigen, biologen, politici, literatoren, bestuurskundigen, psychologen en pedagogen. Plato kon een filosoof zijn zonder dat dit betekende dat hij *geen* pedagoog was. Als Plato 2500 jaar was blijven leven, en al die tijd filosoof had willen blijven, dan had hij zich permanent en radicaal moeten blijven vernieuwen, dan had hij permanent moeten veranderen.

Dat brengt me bij de stelling die ik in deze rede zal verdedigen: om jezelf te blijven, moet je veranderen. Ik moet er dan wel onmiddellijk een precisering aan toevoegen: om jezelf te blijven, moet je op de juiste manier veranderen! Identiteit is namelijk een normatieve aangelegenheid: gewoon jezelf blijven is iets dat je doet met het

oog op een norm, een regel die stelt welke verandering wel en welke verandering niet telt als 'jezelf blijven'.¹

Er is een zekere overeenkomst tussen mijn overgang van Utrecht naar Nijmegen en Plato's overgang van de vierde eeuw vóór naar de eenentwintigste eeuw na Christus. Ik doel dan natuurlijk niet op de enorme kloof die Plato zou moeten overbruggen; zo'n cultuurschok is het voor mij nu ook weer niet geweest. Maar in Utrecht was het wel veel gemakkelijker om filosoof te zijn. In Utrecht was ik vanzelf een filosoof, wat ik ook deed, gewoon omdat ik werkzaam was bij de Faculteit der Wijsbegeerte. Maar hier in Nijmegen is dat anders. Ik ben nu vanzelf een pedagoog. En als ik tegelijkertijd wil blijven volhouden dat ik een filosoof ben, zoals ik altijd was, dan moet ik dat kunnen uitleggen. Ik moet redenen kunnen geven voor mijn identiteit als filosoof; redenen die de rode draad van mijn loopbaan accentueren, redenen die uitleggen waarom ik hier in Nijmegen mijzelf ben gebleven door te veranderen.

Ik ga iets van die redenen geven, en ik zal dat met een zekere abstractie doen. Want laten we wel wezen: ik heb een fantastische baan! Ik kan beroepsmatig over mijzelf praten. Gewoon mezelf, Jan Bransen, en ik kan dat zelfs in een leunstoel. Maar mijn pretentie is veel verstrekkender: ik wil niet alleen iets over mijzelf zeggen, maar over alle opvoedingsfilosofen, en ook over Plato, over wat hem een filosoof maakt, in welke eeuw hij ook zou leven.

Er zijn grote verschillen tussen een filosofische en een gedragswetenschappelijke benadering van opvoeding, vorming en onderwijs. Hoewel die verschillen er altijd geweest zijn, is de context waarin pedagogen hun werk doen pas in de laatste dertig jaar zo van karakter veranderd dat het voor iedere pedagoog urgent is geworden zich bewust te zijn van die verschillen. Strasser en Langeveld, bijvoorbeeld, konden nog gewoon pedagoog zijn zonder dat dit betekende dat ze of filosoof waren of gedragswetenschapper.² Die onderbepaaldheid is nu niet meer mogelijk. Wie nu pedagoog is, is in één keer ook historicus, socioloog, psycholoog of filosoof. Om jezelf te blijven als pedagoog moet je daarom veranderen: je moet veel nauwkeuriger weten wat je als wijsgerig pedagoog wel kunt doen en wat je helemaal niet kunt doen. Sinds een jaar besef ik dat het grootste verschil tussen gedragswetenschappelijke pedagogen en wijsgerige pedagogen is gelegen in het feit dat filosofen in hun on-

derzoek nooit gebruik zullen hoeven maken van statistische methoden of technieken, terwijl geen enkele gedragswetenschapper het totaal zonder deze instrumenten zal kunnen stellen. De verklaring voor dit verschil is uiteindelijk eenvoudig: filosofen bestuderen geen feitelijke, maar een normatieve werkelijkheid.³ Filosofen onderzoeken argumenten, en daarbij heb je niets aan statistiek. Maar waarom onderzoeken filosofen argumenten? Waarom verzamelen ze geen feiten zoals andere wetenschappers? Ook hiervoor is de verklaring uiteindelijk eenvoudig: de vragen die filosofen stellen, kunnen niet beantwoord worden met een beroep op de feiten omdat het vragen zijn die beantwoord moeten worden voordat er feiten voorhanden zijn.⁴ Hiermee wil ik niet zeggen dat we eerst filosofie moeten bedrijven voordat we gedragswetenschap kunnen bedrijven. Ik wil er alleen maar mee zeggen dat een beroep op de feiten pas mogelijk wordt als op de filosofische vragen al een antwoord is gegeven. Daarmee maak ik het niet zozeer moeilijk voor de gedragswetenschappers. Die hoeven echt niet te wachten tot de filosofen klaar zijn met hun werk. Ik maak het er hoogstens moeilijk mee voor de filosofen, omdat die hun vragen zullen moeten beantwoorden zonder dat ze een beroep kunnen doen op de feiten. Dat is het lot van filosofen: zelfs als we een beroep zouden willen doen op de feiten, kunnen we het niet. En we kunnen het niet omdat filosofen vragen stellen over zaken die in hun zijn bepaald worden door de begrippen die nodig zijn om de vragen te kunnen stellen.⁵

Zo. Daarmee heb ik echt iets ingewikkelds gezegd. En dat moet ik dan maar eens toelichten.

Jezelf blijven

Ik ga dit toelichten aan de hand van de titel van mijn oratie: Jezelf blijven. Wat is dat eigenlijk? En waarom is dat een filosofische kwestie die niet opgehelderd kan worden door een beroep te doen op de feiten?

Hier is mijn redenering. Ons normale begrip van identiteit impliceert onveranderlijkheid. Als iets zichzelf blijft, behoudt het al zijn eigenschappen. Dit is een heel helder, eenvoudig en krachtig begrip van identiteit.⁶ Maar het is tegelijkertijd een begrip dat niet van toepassing lijkt te kunnen zijn op de wereld waarin wij leven. Want dat is een wereld die permanent verandert. Sommige veranderingen gaan snel, andere langzaam. Een vaas behoudt zijn eigenschappen veel langer dan de bloemen die er

in staan. Maar ook de vaas verandert, en als we het normale begrip van identiteit volstrekt serieus zouden nemen, dan zou een kleine kras op de vaas al betekenen dat het niet meer dezelfde vaas is.

De kwestie wordt nog ingewikkelder als we het hebben over de identiteit van mensen. Want mensen moeten juist veranderen om zichzelf te blijven. Stel je namelijk maar eens het omgekeerde voor. Stel dat ik alleen mijzelf zou kunnen blijven door al mijn eigenschappen te behouden. Dan zou ik op ieder moment in mijn leven alle eigenschappen moeten hebben die ik had toen ik bijvoorbeeld elf jaar oud was. Maar aan het eind van de middelbare school haal ik mijn eindexamen en ga studeren. Had ik op de eerste dag als elfjarige in de collegebanken kunnen zitten? En had ik jaren later, toen ik mijn vrouw voor de eerste keer ontmoette, als elfjarige indruk op haar kunnen maken? En zou ik vandaag als elfjarige hier hebben kunnen verschijnen voor mijn oratie? Ik gebruik dit beeld om duidelijk te maken dat we niet precies weten wat 'identiek zijn en blijven' is. We hebben weliswaar een helder, eenvoudig en krachtig begrip van identiteit, maar dat voldoet niet als we nadenken over personen, wezens die veranderen, wezens die misschien meer een historie hebben dan een natuur.⁷ Als we identiteit ervaren in wezens die veranderen, kunnen we daarom niet anders dan impliciet normatieve opvattingen over identiteit hanteren. Die normativiteit kunnen we bovendien niet elimineren. Iedere poging haar uit te schakelen is haar juist gebruiken. En dat brengt me tot de conclusie dat we om vragen te kunnen stellen over de identiteit van een persoon, begrippen moeten gebruiken die bepalend zijn voor dat wat die identiteit is. Identiteit is een onderwerp waarover je alleen maar kunt filosoferen, omdat je voor je aan de feiten toe kunt komen al bepalende beslissingen genomen hebt over de begrippen die je aan de feiten zouden kunnen helpen.

Filosofie en gedragswetenschap

Laat ik duidelijk zijn over wat ik met deze redenering wel en niet zeg. Ik heb niet gezegd dat er geen feiten over de identiteit van personen zijn. Die zijn er zeker, maar die feiten steunen op beslissingen over gebruikte begrippen. Dat soort beslissingen worden niet expliciet genomen, en ik denk zelfs dat ze nooit volledig expliciet te maken zijn. Ze zijn normatieve karakteristieken van wat Wittgenstein onze 'form of life' noemt.⁸ Filosofen onderzoeken die beslissingen. Dergelijke beslissingen on-

derzoeken is een kwestie van het zoeken naar de juiste woorden en dat is zelf een zeer creatieve, constructieve aangelegenheid waarin die beslissingen vaak ook voor het eerst zelf geformuleerd worden. Anders gezegd: wie naar de juiste woorden voor bepaalde begrippen zoekt, is eigenlijk bezig met de constructie van een argument dat stelt dat de gevonden woorden de juiste zijn.⁹

Dat maakt filosofie nu juist tot zo'n normatieve aangelegenheid en tot iets dat zo anders is dan empirische gedragswetenschap. Wie met een filosofische kwestie in zijn maag zit, heeft niets aan de feiten, maar heeft behoefte aan argumentatietalent. Dat wil niet zeggen dat iedere kwestie die een filosofische kwestie lijkt, dat ook altijd is. Voor Plato en zijn tijdgenoten was bijvoorbeeld de vraag naar de aard van de bouwstenen van de materiële wereld een buitengewoon filosofische kwestie. Het was natuurlijk ook een fysische kwestie, maar de stelling dat het alleen een fysische kwestie was, en niet een filosofische, was voor Plato een ondenkbare, onformuleerbare stelling.¹⁰ Nu weten wij beter: wie in zijn maag zit met vragen omtrent het wezen van de materie moet fysica studeren en niet filosofie. Dat die fysica dan zelf uiteindelijk weer heel filosofisch wordt, is een interessant actueel gegeven dat overigens niet besteed is aan de filosoof die niet ook een fysicus is.

Op vergelijkbare wijze is het denkbaar dat de vraag naar de aard van de bouwstenen van de persoonlijke identiteit voor ons een buitengewoon filosofische kwestie is. Natuurlijk is het ook een psychologische (en een biologische, chemische, neurofysiologische) kwestie, maar de stelling dat het alleen een psychologische kwestie zou zijn, en niet een filosofische, is wat mij betreft ondenkbaar. Mijn pretentie is hier groot. Ik meen een argument te hebben tegen het elimineren van de filosofische dimensie van de persoonlijke identiteit. Ik ga het argument hier niet geven. Mensen die het willen horen moeten maar langskomen.¹¹ Ik geef alleen een hint: de identiteit van een brok materie is niet afhankelijk van de begrippen die wij gebruiken om erover na te denken, maar de identiteit van een persoon is wel afhankelijk van de begrippen die wij gebruiken om erover na te denken. Personen zijn, wat dat betreft intrinsiek normatieve entiteiten, entiteiten die zich aan regels moeten houden om zichzelf te blijven, entiteiten die je onderzoekt door argumenten te formuleren, niet door feiten te genereren.

Jezelf worden

Ik heb tot nu toe gesproken over 'jezelf blijven' alsof het iets belangrijks zou zijn. Maar er zijn vast mensen in de zaal die dat betwijfelen. Ze hebben mij moeilijk horen doen over de identiteit van zoiets vluchtigs en veranderlijks als een persoon, wachtend op het moment dat ze mij kunnen betrappen op een zwakke plek in mijn betoog om tevreden af te kunnen haken. Zie je wel, denken ze, hij praat zich vast; er is helemaal niet zoiets als een onveranderlijke persoonlijke identiteit; het is een waanidee, een wensdroom, en er aan vasthouden is vragen om moeilijkheden. Wie zich hierin herkent, moet ik wel met ironie om de oren slaan. Want op zo'n manier je eigen gelijk willen halen is bij uitstek een voorbeeld van hoe belangrijk wij het vinden om onszelf te blijven.

Maar waarom zou een opvoedingsfilosoof nu zo'n belangstelling hebben voor dit fenomeen? Opvoeding gaat toch juist over het vormen, corrigeren en verbeteren van anderen, kinderen, die nog helemaal geen identiteit hebben? Kinderen kunnen nog helemaal niet zichzelf blijven. Ze weten nog helemaal niet wat dat is, omdat ze eerst nog maar eens zichzelf moeten worden!¹² Het is in een redenering als deze dat ik twee aanknopingspunten zie om mij juist als opvoedingsfilosoof te interesseren voor het thema van deze oratie.

Op de eerste plaats is het corrigeren van een kind dat zichzelf probeert te worden wat mij betreft precies een kwestie van zichzelf blijven. Immers, als mensen - en dus ook kinderen - werkelijk in de tijd bestaan, als hun natuur vervat ligt in hun historie, en hun identiteit een kwestie is van op de juiste manier veranderen, dan is 'jezelf worden' gewoon de keerzijde van 'jezelf blijven'. 'Jezelf blijven' heeft dan in ons alledaagse taalgebruik een overdreven retrospectieve connotatie (alsof je vroeger precies jezelf was, en dat nu moet zien te behouden), zoals 'jezelf worden' een overdreven prospectieve connotatie heeft (alsof je later pas precies jezelf zult zijn en nu moet streven dat te realiseren).

Wie denkt dat er een belangrijk verschil is tussen 'jezelf worden' en 'jezelf blijven' hanteert stilzwijgend een discutabele vooronderstelling over onze bestaanswijze - alsof het een kwestie is van onveranderlijk en volkomen gegeven zijn. Maar het zijn van mensen is helemaal geen kwestie van onveranderlijk en volkomen gegeven zijn. Het is juist een zijn dat wezenlijk gekenmerkt wordt door verandering, of beter, door

groei. Ik prefereer 'groei'. Ten eerste omdat het een duidelijk normatieve term is. Mensen veranderen niet zomaar, maar ze groeien. Er zit een richting in. Groeien is veranderen op de goede manier. En ten tweede is groeien iets dat we met kinderen associëren en dat geeft de opvoedingsfilosoof interessant genoeg een onverwachte voorsprong in discussies over de metafysica van het menselijk bestaan.¹³ Dat had ik anderhalf jaar geleden zelf ook nog niet gedacht, maar het is wel waar. Wie over kinderen nadenkt, moet vanzelf wel nadenken over het bestaan als iets dat veranderend in de tijd aanwezig is. En die verandering heeft richting en die noem je 'groei'. Nu het weer winter wordt, merk je dat vanzelf. Ik pak gewoon mijn winterjas weer uit de kast, en die kan ik gewoon weer aan. Die past nog. Maar met die kinderen is het iedere herfst, en iedere lente ook, dezelfde ellende. Niets past ze meer. Alles kan zo uit de kast naar de schuur, waar de dozen met te kleine kleren opgesteld staan. Ze zijn weer gegroeid. En dus krijgen ze nieuwe kleren. Alles nieuw, ieder seizoen. En niet alleen hun kleren, natuurlijk. Ook hun vaardigheden, hun stopwoordjes, hun inzichten, hun redeneringen. Alles nieuw, ieder seizoen weer.

Metafysica

Er is nog weinig, nog veel te weinig, door opvoedingsfilosofen nagedacht over de metafysica van het menselijk bestaan. En daarom denken we nog veel te gemakkelijk over groei in termen van stilstand, in termen van periodes na elkaar. In zo'n denkkader past het idee dat een kind nog niet zichzelf is, nog niet zichzelf kan zijn, omdat het nog geen identiteit heeft en dus zichzelf nog moet worden. En in zo'n denkkader past ook het idee dat een volwassene zichzelf niet meer hoeft te worden, maar zichzelf moet blijven. Een volwassene heeft een identiteit en zal die in stand trachten te houden.

Eén van de stellingen die ik vandaag verdedig is dat een dergelijk denkkader implausibel is. Over onze identiteit moeten we niet nadenken alsof het een onveranderlijk gegeven is. Want als we op die manier over onze identiteit blijven nadenken, is de kans groot dat de ontwikkelingspsychologie ons niet alleen informeert over de diverse stadia van onze identiteitsontwikkeling, maar ons ook verleidt tot de opvatting dat persoonlijke identiteit uiteindelijk een vluchtige constructie is, een verzinsel, een tijdelijk bouwsel dat nergens op gebaseerd is. En wie er zo over denkt, moet ook bijna wel een verkeerde opvatting krijgen over het normatieve belang van

onze persoonlijke identiteit.¹⁴ Als persoonlijke identiteit niet meer is dan een vluchtige constructie, die past bij een bepaalde fase van het leven, dan ligt het voor de hand te denken dat het verlangen jezelf te blijven ook niet meer is dan een psychologisch, karakterologisch gegeven, een persoonlijkheidskenmerk, en niet een kenmerk van menselijkheid in de normatieve zin van het woord. Jezelf willen blijven wordt dan al gauw opgevat als een attitude die steunt op behoudzucht of op vrees voor het nieuwe, en die ervoor zorgt dat de overgang naar een volgende levensfase zo lang mogelijk wordt uitgesteld en zo goed mogelijk wordt gehinderd.

Ik pleit voor een heel ander begrip van persoonlijke identiteit, een begrip dat gekenmerkt wordt door verandering, en dat daardoor een intrinsiek normatief begrip is. Dat het een normatief begrip is, maakt persoonlijke identiteit echter nog niet subjectief, zeker niet slechts subjectief. En het maakt het ook niet tot een optioneel construct, tot een extraatje dat we in ons leven toe kunnen laten als onze toevallige levensvorm, of onze toevallige emotionele gesteldheid, dat van ons vraagt. Ik ga ook voor deze stellingen de argumentatie nu niet geven. U komt maar langs als de suggestieve hint die ik zal geven, vragen bij u oproept. Hier is het idee¹⁵: we hebben een normatief begrip van persoonlijke identiteit nodig omdat wij ons leven niet anders kunnen ervaren dan als een leven waarin wij iets *moeten doen*. En de dingen die we doen, moeten we kunnen opnemen in een begrijpelijke en verdedigbare biografie. Dat we iets moeten doen, merken we allemaal 's ochtends in bed, als het tijd is om op te staan. Want probeer maar eens te blijven liggen wachten tot je opstaat. Dat gaat niet. Je kunt wel blijven liggen wachten tot je partner opstaat. Maar jij moet er zelf uitkomen! Je moet het doen, want anders gebeurt het niet.¹⁶ En omdat je het moet doen, moet je ook kunnen uitleggen, aan anderen, maar ook aan jezelf, waarom je er vroeg, of juist laat uitkomt.

Opvoeden

Ik heb u nog een tweede aanknopingspunt beloofd waarom ik mij als opvoedingsfilosoof speciaal interesseer voor het probleem en het belang van 'jezelf blijven'. Net als het eerste punt grijpt het aan op de ondeugdelijke aanname dat opvoeden het vormen van kinderen zou zijn. Alsof een kind een bouw pakket is dat nog in elkaar gezet moet worden. Alsof je in de opvoeding iets zou moeten met kinderen. Maar

waarom zou dat eigenlijk zo zijn? Ik herformuleer mijn retorische vraag op een filosofisch meer respectabele manier: waarom zou een ouder in de omgang met zijn kind in de rationalisatie van zijn gedrag alleen spreken over de gevolgen van zijn handelen voor het kind? Waarom zou het kind het intentioneel object moeten zijn van de ouder? Waarom zou hij in zijn handelingen gericht moeten zijn op het bewerkstelligen van veranderingen in het kind?

Ik werk sinds 1996 aan een analyse van de rol die het begrip 'alternative of oneself' zou kunnen en zou moeten spelen in de alledaagse besluitvorming van actoren.¹⁷ De pointe van die analyse is dat er een klasse van beslisproblemen is die alleen maar correct begrepen kan worden door te benadrukken dat het in die problemen in feite gaat om een keuze over de persoon die de actor zal blijken te zijn als gevolg van zijn beslissing. Mijn these is dat de keuze een keuze lijkt voor een handelingsalternatief, maar beter begrepen wordt als een keuze voor een actor-alternatief.

Hier is een simpel voorbeeld. Stel dat Harry voor de keuze staat een brood te kopen of het te stelen. Het lijkt erop dat Harry twee handelingsalternatieven heeft waarin een brood als intentioneel object functioneert. Ik betoog echter dat de keuze beter begrepen wordt als een keuze tussen zichzelf als dief of zichzelf als brave burger. In deze herformulering speelt het brood in de keuze geen rol meer. Het gaat om Harry zelf. Is hij een dief of niet? Als we deze analyse toepassen op opvoedingsprocessen, dan wordt mijn these dat veel beslisproblemen wel over de kinderen lijken te gaan, maar beter begrepen worden als problemen die over de toekomst van de ouder zelf gaan. 'Mag ik mijn kind slaan?' verandert in 'Wil ik iemand zijn die kinderen slaat?' En 'Moet mijn kind op zijn beurt leren wachten?' wordt 'Wil ik een samenleving waarin het begrip "beurt" een belangrijk ordeningsprincipe is?'

Als dit verhaal plausibel is, dan kan het gebruikt worden om te verdedigen dat opvoeden geen kwestie is van het vormen, corrigeren en verbeteren van kinderen. Opvoeden blijkt dan voor opvoeders vooral een kwestie te zijn van zichzelf blijven in situaties waarin ze omgaan met kinderen. Ik zou hier nog veel meer over willen zeggen, maar ik beperk me tot de volgende opmerking: een kind is iemand die iets met zichzelf moet. Hij kan leren hoe dat moet van een ouder die hem corrigeert. Maar hij kan het nog veel beter leren van een ouder die zichzelf corrigeert. En dat betekent niet veel meer dan dat hij kan leren van hoe je als ouder jezelf blijft door op de juiste manier te veranderen.

Filosofie en geschiedenis van opvoeding, vorming en onderwijs in Nijmegen

Ik kom bij het derde deel van deze oratie. Ook een leerstoelgroep kan zichzelf blijven. Ook hier betekent dit dat de leerstoelgroep op de juiste manier zal moeten veranderen. Sommige eigenschappen veranderen niet, andere wel. En mijn stelling is ook hier dat zichzelf blijven niet simpelweg bepaald wordt door de eigenschappen die niet veranderen. Identiteit is geen kwestie van onveranderlijkheid, maar van goed beargumenteerde verandering. Identiteit moet bewerkstelligd worden en heeft onze permanente zorg nodig. Identiteit is een traject in de tijd, waarin de toekomst van een traditie zichtbaar wordt.

Mijn komst naar Nijmegen is een factor in dit traject. Maar er zijn veel meer factoren, factoren die niemand in de hand heeft. Ik noem maar wat: de indringende aanwezigheid van het wereldwijde internet; de kritische consumentenhouding van hedendaagse studenten; de op hol geslagen hervormingsdrift in onderwijsland; het verlangen naar rust en regelmaat; de multiculturele samenleving; de holle roep om waarden en normen; de nieuwe bachelor-masterstructuur die vooral op het terrein van de pedagogiek een drastisch effect zal hebben op het verschil tussen een universiteit en een hogeschool; het belang van academische vorming; de kloof tussen specialistisch onderzoek en eerstejaars onderwijs; de internationalisering van de universitaire wereld; de intellectuele ontwikkeling van de Derde Wereld; de oprichting van een Nijmeegs Gedragwetenschappelijk Onderzoeksinstituut; de kortstondige, gejaagde marketing van multidisciplinaire studierichtingen; de verzelfstandiging van Cognitive Science; het succes van de evolutionaire biologie; de wetenschap als lossefeitenfabriek; de spectaculaire, recente kwaliteitssprong in de 'philosophy of mind and action', in de ethiek en de morele psychologie; de tomeloze groei van een postmoderne mode in de 'philosophy of education'.

Ik kan doorgaan, maar wie de indruk krijgt dat mijn vakgebied een hopeloze speelbal van de golven is heeft iets cruciaals over het hoofd gezien. Zorg dragen voor de identiteit van een vak betekent namelijk niet dat je moet proberen de oorsprong van veranderingen te zijn. Het gaat er niet om dat je de veranderingen in je vak in de hand hebt, maar dat je die veranderingen goed kunt beargumenteren als verschijningsvormen van een groeiende identiteit. We kunnen dit rationaliseren noemen, als we dan maar niet denken dat we recht praten wat krom is.¹⁸ We kunnen ook aan Hegel denken die inzicht definieerde als het herkennen van het redelijke in het wer-

kelijke. Dit moet niet als een conservatieve opmerking opgevat worden. Want dat zou impliceren dat we de identiteit van in dit geval een vakgebied niet begrijpen als een normatief gegeven, maar als een feitelijk gegeven. En dat is het niet: de identiteit van de opvoedingsfilosofie is een functie van het succes van argumenten die duidelijk maken welke veranderingen wel bijdragen aan een vak dat zichzelf blijft en welke veranderingen niet.

En daarmee komen dan toch, in ieder geval op het eerste gezicht, de mensen in beeld. Want zij zullen met die succesvolle argumenten moeten komen.

Ik neem hier een schot voor de boeg, door alvast wat conclusies te geven waarvoor ik de komende jaren de argumenten zal gaan ontwikkelen.

Mijn eerste conclusie is dat de opvoedingsfilosofie een sterk internationaal georiënteerd vakgebied is. Opvoedingsfilosofie is 'philosophy of education'. Wie aan het vak bij wil dragen, moet weten dat zijn of haar gesprekspartners over de hele wereld verspreid zitten. Vanuit een internationaal perspectief is het helemaal niet erg dat er in Nederland maar drie universiteiten zijn met een leerstoel op dit vakgebied. Nederland is immers ook maar een heel klein land. Dat het er maar drie zijn, versterkt natuurlijk wel het besef dat je al gauw de grens over moet om gesprekspartners te vinden.

Mijn tweede conclusie is dat de opvoedingsfilosofie, en dat is in dit verband nadrukkelijk de Filosofie en de geschiedenis van opvoeding, vorming en onderwijs, van vitaal belang is voor de opleiding pedagogiek. Ze is dat om twee redenen.

De eerste reden is dat de opvoedingswerkelijkheid een door en door normatieve werkelijkheid is. Niet in de al te gemakkelijk met de term geassocieerde betekenis dat pedagogen vooral moraliserend bezig zijn met de verbetering van de mensheid. Maar in de betekenis die ik tot nu toe gebruikt heb. De begrippen 'volwassene', 'ouder', 'kind', 'leerkracht', 'leerling' zijn morele statusbegrippen. Volwassenen, ouders en kinderen, leerkrachten en leerlingen zijn wat ze zijn door hoe wij erover nadenken.¹⁹ Maar hetzelfde geldt voor al die andere begrippen die pedagogen gebruiken, zeer zeker ook voor het ogenschijnlijk zo technische begrip 'competentie'. Wij moeten studenten pedagogiek dus heel goed leren nadenken. Want het is de kwaliteit van hun denkvermogen die de werkelijkheid bepaalt die ze willen bestuderen. Pedago-

gen die niet kunnen denken, die niet weten wat begrippen zijn en niet weten wat begrippen doen, zullen niet zien wat ze zouden kunnen zien, en zullen niet doen wat ze zouden kunnen doen.

De tweede reden is dat een universitaire opleiding pedagogiek het niet kan stellen zonder een grondige training in wijsgerige en historische reflectie. De nieuwe bachelor-masterstructuur van het hoger onderwijs in Nederland zal met name voor sterk beroepsgeoriënteerde opleidingen kunnen leiden tot een vervaging van het onderscheid tussen hogeschool en universiteit. Waarin verschilt een universitair opgeleide pedagoog na drie jaar nu echt van iemand met een pedagogisch georiënteerde hbo-opleiding? Een simpel, zichtbaar en strategisch goed uit te buiten verschil ligt in de ernst waarmee universitaire studenten zich verdiept hebben in filosofische vaardigheden. Wie op een abstract niveau heeft leren nadenken over de manier waarop sommige onderdelen van de werkelijkheid wezenlijk bepaald worden door de begrippen die we gebruiken om er vragen over te stellen, zal in ieder beroepsveld als vanzelf profijt hebben van de academische attitude die men zich hiermee eigen heeft gemaakt.

Mijn derde conclusie zal vooral voor de filosofen onder u als een misschien wat onaangename en overdreven verrassing komen: de opvoedingsfilosofie is het hart van de praktische filosofie. In de praktische filosofie buigt men zich over de begrippen die we gebruiken om adequaat over het menselijk handelen na te kunnen denken. Wie traditioneel is opgeleid, zal denken dat de praktische filosofie de ethiek omvat, en de politieke filosofie, de sociale filosofie, de wijsgerige antropologie, en soms ook nog de esthetica. En als we helemaal volledig willen zijn, en ook nog eens verder willen kijken dan de grenzen van de Faculteit der Filosofie, dan omvat de praktische filosofie ook nog de rechtsfilosofie, en tegenwoordig ook de filosofie van de managementwetenschappen, en dan, ten slotte, inderdaad ook nog wel de opvoedingsfilosofie. Dat is het oude beeld. Ik ben van plan, en ambitieus genoeg, om de komende twintig jaar te werken aan een radicale omkering van dit beeld. Praktische filosofie is eerst en vooral opvoedingsfilosofie!

Hoe denk ik nu mijn vak zo op de voorgrond te kunnen plaatsen? Een eerste, flinke stap wil ik zetten door het begrip 'morele competentie' te presenteren als het meest centrale begrip in de praktische filosofie. Gebruikmakend van mijn achtergrond in de wijsgerige antropologie lijkt me dit een kansrijke onderneming.

De praktische filosofie staat of valt bij het kunnen maken van een onderscheid tussen wat mensen overkomt en wat mensen doen. Het onderscheid is duidelijk aanwezig in al die kleine opvoedingssituaties waarin we kinderen proberen te leren grip te krijgen op wat ze eerst alleen maar lijkt te overkomen. Ze leren niet meer in hun broek te plassen, niet meer zomaar te gillen, en niet meer het grootste stuk taart te pakken. Pedagogen en psychologen noemen dit 'impulscontrole' of 'self-control'.²⁰ Maar eigenlijk weten we niet goed wat impulscontrole nu precies is. En niemand weet hoe je aannemelijk zou kunnen maken dat we met behulp van alleen het begrip 'impulscontrole' een analyse zouden kunnen maken van onze creatieve en technische vermogens.

De geschiedenis van de praktische filosofie kan gelezen worden als een geschiedenis van het zoeken naar een conceptuele onderbouwing van het intuïtieve onderscheid tussen wat je overkomt en wat je doet.²¹ In de Griekse oudheid dacht men ver te kunnen komen met een analyse van het onderscheid in termen van het begrip 'vrije wil'. In de Middeleeuwen concentreerde men zich liever op een ander, fundamenteeler begrip. Mensen hebben een geest. In de vroege moderne filosofie gaat een nieuw begrip de hoofdrol spelen. Mensen hebben bewustzijn. En sinds de Verlichting hebben filosofen hoge verwachtingen gekoesterd van het begrip 'rede'.

Actuele ontwikkelingen in de wijsgerige antropologie suggereren echter iets anders.²² De begrippen die ik zojuist genoemd heb, ontbreekt het namelijk aantoonbaar aan verklaringskracht, en het begrip 'impulscontrole' verleidt ons gemakkelijk te zoeken op de verkeerde plek naar het verkeerde ding; naar een homunculus, een klein mannetje, of vrouwtje, dat ergens in ons aan de touwtjes trekt.

Waar we misschien wel vooruitgang mee kunnen boeken is te zoeken naar een overtuigende analyse van het begrip 'morele competentie'. Dat is een heel ander type begrip, een relationeel begrip dat de nadruk legt op gedrag in een context.²³ Mensen zijn in staat regels te volgen, ze kunnen zich aan verwachtingen houden, ze kunnen leren van de verontwaardiging die ze oproepen als ze zich niet aan de regels houden, en ze kunnen, zoals ik twee jaar geleden in mijn Leidse oratie betoogde, zichzelf corrigeren.²⁴

Die morele competentie, die maakt dat mensen niet alleen gevoelig zijn voor fysieke kracht, maar ook voor de kracht van goede redenen, wil ik graag nader analyseren omdat ik denk daarin de grondslag te vinden voor het hele domein van de menselijke

praxis. En als ik die morele competentie eenmaal centraal heb staan in de praktische filosofie, dan is het in feite nog maar een kleine stap om de opvoedingsfilosofie te presenteren als het hart van de praktische filosofie. Deze stap zet ik door te laten zien dat competenties geanalyseerd moeten worden als geactualiseerde potenties, als disposities met een ontstaansgeschiedenis waarin opvoeding een hoofdrol heeft gespeeld.²⁵

Met deze twee stappen op zijn plaats kan ik in dit vakgebied gaan doen wat ik wil: filosoferen over de verschillende onderdelen die samen constitutief zijn voor wat we morele competentie noemen en filosoferen over de institutionalisering van de bakermat van deze morele competentie: de opvoeding.

Mijn vierde conclusie, ten slotte, is dat de opvoedingsfilosofie een academisch specialisme is met een eigen dynamiek. Ondanks die eigen dynamiek is het op twee fronten typisch een interdisciplinaire aangelegenheid.

Op de langere termijn, en dan praat ik eerder over decennia dan over jaren, dringen opvoedingsfilosofische resultaten door in de opvoedingspraktijk en in de pedagogische en psychologische wetenschappen, zoals ook pedagogische en psychologische inzichten doordringen in de opvoedingsfilosofie.

En op de korte termijn, en dan heb ik het over het leven van dag tot dag, is het heel prettig en belangrijk dat ik op de gang pedagogen en psychologen tegenkom. Daar kan ik met ze praten over hun onderzoek en dan als filosoof reageren. En daar kan ik met ze praten over mijn onderzoek, waarop zij als pedagoog of psycholoog zullen reageren. Die dagelijkse uitwisseling van 'work in progress' stel ik zeer op prijs, en ik ben dan ook erg blij dat mijn leerstoel gevestigd is in de Faculteit der Sociale Wetenschappen.

Dank

Een oratie is niet af zonder dankwoord. En terecht. Ik zou hier niet hebben gestaan als al die mensen die veel voor mij betekenen niet gedaan zouden hebben wat ze voor mij hebben gedaan. Ik wil ze graag allemaal bedanken.

Ik begin bij de kleinste, Camiel, mijn jongste zoon, die al bijna drie kwartier heel braaf op zijn stoel zit. Hij heeft samen met zijn zus Lotte en zijn broer Stijn op een geweldige manier een succes gemaakt van onze verhuizing naar Bommel. Jullie is het toch

zomaar overkomen, die nieuwe baan van mij in Nijmegen. Maar ik ben heel blij dat we het samen zo naar onze zin hebben aan de Waaldijk. Voor jullie vat ik mijn verhaal samen met behulp van Kikker.

Aan het eind van het prachtige boekje *Kikker is kikker* van Max Velthuis loopt Kikker diep in gedachten naar de waterkant en kijkt in het water.

Dat ben ik, dacht hij. Een groene kikker met een gestreepte zwembroek.

Ineens voelde hij zich heel gelukkig en blij. Haas heeft gelijk, dacht hij.

Ik bof dat ik een kikker ben! Ik wil nooit iets anders zijn!

En van plezier maakte hij een enorme sprong, zoals alleen een kikker dat kan.

Het was net of hij vloog.

Mijn verhaal van vandaag ging over twee dingen: op de eerste plaats over hoe we erachter kunnen komen wie wij zijn. Kikker weet dat hij een groene kikker is met een gestreepte zwembroek, maar wie of wat zijn wij? En op de tweede plaats ging mijn verhaal over hoe het komt, en wat het betekent, dat Kikker zo boft en precies wil zijn wie hij is.

Ik wil ook graag mijn ouders noemen. Ik ben blij dat jullie er vandaag bij zijn, en ik ben blij dat jullie mij het naïeve idealisme hebben meegegeven dat je de wereld kunt verbeteren door je best te doen.

De medewerkers van de Faculteit der Wijsbegeerte van de Universiteit Utrecht dank ik graag voor de sympathie, de ruimte en de intellectuele uitdaging die ze me door de jaren heen geboden hebben. Nu ik hier in Nijmegen zit, besef ik pas goed hoe veel ik in Utrecht geleerd heb.

Ook dank ik de Stichting Socrates, het College van Bestuur van de Universiteit Leiden, en de medewerkers van de Leidse Faculteit der Wijsbegeerte voor de kans die ze me gegeven hebben om alvast te oefenen in het hoogleraarschap voor ik hier aan het echte werk begon.

Ik dank Wouter van Haaften, Jan Janssens en Charles de Weert. Zij hebben ervoor gezorgd dat ik me heel welkom voel in Nijmegen.

Ik dank al die pedagogen, psychologen, filosofen, en andere wetenschappers en medewerkers die ik het afgelopen jaar in Nijmegen heb leren kennen.²⁶ Toen ik al jullie

namen opschreef, vond ik het onvoorstelbaar dat ik zo veel nieuwe mensen in één jaar heb leren kennen.

Ik ben erg blij met mijn dubbelbenoeming bij de Faculteit der Filosofie. Ik zal mijn best doen op het terrein van het nieuwe masteronderwijs een goede samenwerking te realiseren tussen beide faculteiten.

Ik dank het College van Bestuur en het Bestuur van de Stichting Katholieke Universiteit voor de kans die ze me wat dat betreft gegeven hebben, en voor het vertrouwen dat ze in mij hebben gesteld.

En tussen al die veranderingen, en al die nieuwe mensen is er gelukkig eentje die met veel enthousiasme, en veel moed, met zorg, en heel veel liefde samen met mij zichzelf is gebleven, en dat is mijn vrouw, Evelien.

Ik heb gezegd.

Noten

- 1 Ik probeer in deze oratie uitdrukkelijk een publiek te bereiken dat gevarieerd is in achtergrond en interesse. De toon blijft daardoor luchtig en alledaags, en wars van academische eruditie. Voor wie de oratie ziet als een introductie tot mijn academische werk en tot de internationale context waarin ik dat probeer te situeren, zal ik in de voetnoten relevante literatuurverwijzingen opnemen. Voor meer over de centrale stelling van deze oratie zie: Jan Bransen, 'True to Ourselves', *International Journal of Philosophical Studies*, 1998, 67-85; Jan Bransen, 'Alternatives of Oneself. Recasting Some of Our Practical Problems', *Philosophy and Phenomenological Research*, 2000, 381-400; Jan Bransen, 'Making and Finding Oneself', in A.W. Musschenga et. al. (eds.), *Personal and Moral Identity*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2002, 77-96.
- 2 Zie Ivo van Hilvoorde, *Grenswachters van de pedagogiek*, Baarn: HBuitgevers, 2002, voor een boeiende beschrijving van de strijd die deze onderbepaaldheid uiteindelijk met zich meebracht.
- 3 Zie voor een zeer provocatieve, maar ook zeer overtuigende verkenning van wat een normatieve werkelijkheid is: Jonathan Dancy, *Practical Reality*, Oxford: Oxford University Press, 2000.
- 4 Dit is een bekend metafilosofisch thema waarover ik eerder een hoofdstuk schreef in Jan Bransen, *Filosofie en Ironie*, Kampen: Kok Agora, 1992, en dat centraal staat in Jan Bransen, 'From Daily Life to Philosophy', forthcoming in *Metaphilosophy*, 2004. Zie ook Jay F. Rosenberg, *The Practice of Philosophy*, Prentice-Hall, 1978; Isaiah Berlin, 'The Purpose of Philosophy', in Isaiah Berlin, *Concepts and Categories. Philosophical Essays*, Oxford: Oxford University Press, 1980; Martin Hollis, *Invitation to philosophy*, Oxford: Basil Blackwell, 1985.
- 5 Deze stelling leidt tot wat mij betreft één van de meest intrigerende thema's uit de geschiedenis van de filosofie: het monsterverbond tussen realisme en idealisme. Zie voor interessante hedendaagse interpretaties: Stanley Rosen over Heidegger, Plato en Aristoteles in het eerste hoofdstuk van zijn *The Question of Being*, New Haven: Yale University Press, 1995, en Robert Brandom over Hegel in zijn 'Reason, Expression, and the Philosophical Enterprise' in C.P. Ragland and Sarah Heidt (eds.) *What Is Philosophy?*, New Haven: Yale University Press, 200, 74-95.
- 6 David Lewis stelt dit op zijn uitgesproken manier: 'Identity is an utterly unproblematic

- notion. Everything is identical to itself. Nothing is identical to anything else. There is never any problem about what makes something identical to itself; nothing can fail to be. And there never is any problem about what makes two things identical: two things can never be identical'. David Lewis, *On the Plurality of Worlds*, Oxford: Blackwell, 1986, 192-3.
- 7 Ik ontleen deze formulering aan Robert Brandom. Zie zijn 'Reason, Expression, and the Philosophical Enterprise' in C.P. Ragland and Sarah Heidt (eds.) *What Is Philosophy?*, New Haven: Yale University Press, 2001, 74-95. Het vraagstuk van de verhouding tussen de menselijke natuur en de menselijke geschiedenis heeft mijn warme belangstelling, juist als een vraagstuk dat van normatieve zaken als 'opvoeding' en 'opvoedbaarheid' buitengewoon interessante antropologische fenomenen maakt. Ik schreef hier — vooral op een verkennende manier — over in Jan Bransen, 'De opvoedbare mens', in Martin van Hees et.al. (eds.), *Kernthema's van de filosofie*, Meppel: Boom, 2003, 89-109, en in Jan Bransen, 'Self-Understanding and Self-Determination. An unfamiliar look at the philosophy of education', in Paul Smeyers & Marc Depaepe (eds.), *Beyond Empiricism. On Criteria for Education Research*, Leuven: Leuven University Press, 2003, 155-165.
- 8 'Form of life' is een verre van precieze term. Het is ook helemaal geen technische term, alhoewel het wel typisch filosofenjargon is. Ik gebruik de term hier eerder om een probleemveld aan te duiden, dan om een analytisch stuk 'denkgereedschap' te introduceren. Ik gebruik in de hele passage een reeks woorden die ik in dit verband niet al te graag een technische, helder afgebakende conceptuele functie zou geven. 'Beslissing' klinkt bijvoorbeeld veel te daadkrachtig, en veel te discursief. Maar ik gebruik de term toch; net als 'form of life' niet om het optionele, arbitraire, en relatieve aan te geven van de menselijke spontaniteit die zich in gebruikte conceptuele schema's zou tonen, maar om de gesitueerde verantwoordelijkheid, en daarmee de normativiteit, te thematiseren die in begrippen, in begrijpen, aan de oppervlakte treedt. Besef dat je over onze 'form of life' kunt spreken zonder te hoeven impliceren dat 'form of life' zinnig in de meervoudsvorm (als 'forms of life') gebruikt kan worden.
- 9 Ik schreef eerder over deze opvatting over filosofisch onderzoek in Jan Bransen, 'Zoeken naar de juiste woorden. Charles Taylor over filosofie', in Stefaan Cuypers & Willem Lemmens, *Charles Taylor. Een mozaïek van zijn denken*, Kampen: Kok Agora, 1997.
- 10 Niet voor niets hebben we het over 'natuurfilosofie' als we spreken over het onderwerp van Plato's *Timaeus*. Het duurde tot ver in de zeventiende eeuw voor het mogelijk werd een systematisch verschil te maken tussen natuurfilosofie en natuurwetenschap.
- 11 Het zou een fascinerende uitdaging zijn de literatuur die ik in Utrecht gebruikte in de cursus 'The concept of a person' eens grondig samen met psychologen te bestuderen. Ik denk aan werk van Derek Parfit, Harry Frankfurt, Charles Taylor, Christine Korsgaard, David Velleman en Marya Schechtman.
- 12 Een artikel in de 'autonomiespecial' van *Vernieuwing. Tijdschrift voor onderwijs en opvoeding* (mei 2003), getiteld 'Het leukste dat je kunt worden is jezelf', vormde de concrete aanleiding voor de thematiek van deze oratie.
- 13 Zie mijn bijdrage aan een recente inleiding in de filosofie, die bedoeld is als een kennis-making met de wijsgerige antropologie, maar terecht toewerkt naar een verkenning van 'homo educandus'. Jan Bransen, 'De opvoedbare mens', in Martin van Hees et.al. (eds.), *Kernthema's van de filosofie*, Meppel: Boom, 2003, 89-109.
- 14 Langs een dergelijke lijn denk ik dat een onverwachte kritiek mogelijk is op sociaal-constructivistische interpretaties van onze persoonlijke identiteit zoals we die bijvoorbeeld aantreffen in Kenneth J. Gergen, *The saturated self: dilemmas of identity in contemporary life*, New York: Basic Books, 1991. Verrassend genoeg heeft John Shotter, die ik nog uit het Utrechtse ken, langs precies deze lijn afstand genomen van een positie die hij lang met Gergen innam. Zie J. Shotter & J. Lannamann, 'The situation of social constructionism: its 'imprisonment' within the ritual of theory-criticism-and-debate', in *Theory & Psychology*, 12(5), 2002, pp.577-609.
- 15 Voor mijn eigen denken over deze kwestie zijn een aantal bronnen van grote betekenis geweest. Ik noem: Ernst Tugendhat, *Self-Consciousness and Self-Determination*, MIT Press, 1986, [original Suhrkamp Verlag, 1979]; Christine Korsgaard, 'Personal Identity and the Unity of Agency: a Kantian Response to Parfit', *Philosophy and Public Affairs*, 1989, pp. 101-132; Harry Frankfurt, 'Freedom of the Will and the Concept of a Person', *Journal of Philosophy*, 1971, pp. 5-20. Charles Taylor, 'The concept of a person', in Charles Taylor, *Human Agency and Language. Philosophical Papers I*, Cambridge University Press, 1985, pp. 97-114.; J. David Velleman, 'Self to Self', *Philosophical Review*, 1996, pp. 39-76; Bernard Williams, *Problems of the Self*, Cambridge University Press, 1973.
- 16 Met dit beroep op een alledaagse ervaring wil ik helemaal niet zeggen dat ons begrip van het menselijk handelen uiteindelijk alledaags en onproblematisch is. Een prachtige

- beschrijving van ons onbegrip van ons eigen handelen geeft Thomas Nagel in het hoofdstuk 'Freedom' van zijn *The View from Nowhere*, Oxford: Oxford University Press, 1986, 110-137. Zie ook mijn boekje: Jan Bransen, *Drie modellen van het menselijk handelen*, Leuven: Peeters, 1999.
- 17 Zie Jan Bransen, 'Identification and the Idea of an Alternative of Oneself', *European Journal of Philosophy*, Vol. 4(1), 1996, pp. 1-16; Jan Bransen, 'Alternatives of Oneself. Recasting Some of Our Practical Problems', *Philosophy and Phenomenological Research*, Vol 60(2), 2000, pp. 381-400; Jan Bransen, 'Making and Finding Oneself'. In: A.W. Musschenga et. al. (eds.), *Personal and Moral Identity*. Dordrecht: Kluwer Academic Publishers, 2002, pp. 77-96. Een eerste toepassing van het begrip op een opvoedingsfilosofisch thema zal eerder verschijnen: Jan Bransen, 'Anticipating Reasons of One's Own'. In *Reasons of One's Own*, Maureen Sie, Marc Slors & Bert van den Brink (eds.), Aldershot etc.: Ashgate, 2004.
- 18 In Jan Bransen, 'Acterschap en Zelfstandigheid', *Tijdschrift voor Filosofie*, Vol. 60(4), 1998, 723-739 laat ik zien dat de zelfstandigheid van een actor veel minder belangrijk is voor een adequaat begrip van ons vermogen te handelen dan het begrip 'locus van deliberaties'. Wij grijpen niet in in het verloop van de geschiedenis omdat wij de origine van nieuwe reeksen gebeurtenissen zijn, maar omdat we reageren op de normatieve strekking van de situaties waarin we onszelf aantreffen. Zie ook Jan Bransen, *Drie modellen van het menselijk handelen*, Leuven: Peeters, 1999.
- 19 Ik wil hier graag benadrukken dat ik met deze opmerking geen naïef constructivisme vooronderstel, maar verwijst naar wat ik in voetnoot 5 het intrigerende monsterverbond tussen realisme en idealisme heb genoemd. Tijdens de receptie aansluitend op mijn oratie had ik hierover met Machiel Karskens een interessant gesprek waarin ik hem probeerde uit te leggen waarom het post-Kantiaanse scepticisme dat ik in mijn proefschrift ontwikkeld heb voor mij aanleiding is geweest om een realist te zijn ten aanzien van normatieve zaken. Dit realisme noem ik *problematisch realisme*. Zie de inleiding tot de bundel die ik samen met Marc Slors redigeerde: *The Problematic Reality of Values*, Assen: Van Gorcum, 1996. Zie ook Jan Bransen, 'On the Incompleteness of McDowell's Moral Realism', *Topoi*, 21, 2002, pp 187-198.
- 20 Zie bijvoorbeeld A. Bandura, *Self-efficacy. The exercise of control*, New York: Freeman, 1997. Zie ook Fritz Strack & Roland Deutsch, 'Reflective and Impulsive Determinants of Social Behavior', *Personality and Social Psychology Review*, forthcoming.
- 21 Ik heb mijn boekje *Drie modellen van het menselijk handelen* (Leuven: Peeters, 1999) opgezet als een verkenning van wat de hedendaagse analytische filosofie te bieden heeft aan hen die dit intuïtieve onderscheid begripsmatig willen doorgronden.
- 22 Ik beschrijf deze actuele ontwikkelingen in Jan Bransen, 'De opvoedbare mens', in Martin van Hees et.al. (eds.), *Kernthema's van de filosofie*, Meppel: Boom, 2003, pp. 89-109.
- 23 Ik verken, in het voetspoor van Peter Strawsons heroriëntatie van de wijsgerige antropologie (zie vooral zijn invloedrijke artikel 'Freedom and Resentment', in P.F. Strawson, *Freedom and Resentment and Other Essays*, London: Methuen, 1974), deze competentie als relationele eigenschap in de laatste paragraaf, 'Nurture is our nature', van Jan Bransen, 'De opvoedbare mens', in Martin van Hees et.al. (eds.), *Kernthema's van de filosofie*, Meppel: Boom, 2003, pp. 104-109.
- 24 Jan Bransen, *Dat kunnen we zelf wel! Over humanisme en het vermogen onszelf te corrigeren*, Oratie, Universiteit Leiden, 2001.
- 25 Ik heb een begin gemaakt met een analyse hiervan in Jan Bransen, 'Self-Understanding and Self-Determination. An unfamiliar look at the philosophy of education', in Paul Smeyers & Marc Depaepe (eds.), *Beyond Empiricism. On Criteria for Education Research*, Leuven: Leuven University Press, 2003, 155-165.
- 26 Allereerst zijn dat natuurlijk mijn directe collega's: Jan Noordman, Teun Monshouwer, Ger Snik, Agnes Tellings, Henk van Setten, Johan de Jong, Constantijn Koopman, Els Rommes, Marianne Reuling, Loes Wauters, Dirk-Willem Postma, Femke Takes, en Nannie Boermans. Debby Wilschut noem ik graag in het bijzonder omdat het aantal dubbele afspraken dat ik gewend was te maken enorm is teruggelopen sinds zij zich met mijn agenda bemoeit. Marlies Bongers, Mark Becking en Eva Wiltingh zijn een geweldige steun op het voor mij onontgonnen terrein van het personeelsbeleid. Gelukkig weten Mieke Nijhuis en Keeny van der Sluys voor alles een oplossing als Debby er niet is. Ik waardeer bijzonder de belangstelling en de uitdaging die uitgaat van de vele gedragswetenschappelijke collega's die ik in Nijmegen tegen het lijf ben gelopen, en soms ook voor de voeten loop. Ik noem Jan Janssens, Hetty Dekkers, Ad van Knippenberg,

Cilia Witteman, Rutger Engels, Marianne Riksen, Michiel Kompier, Bert Hermans, Ingrid Josephs en Cor van Halen. Ik kijk er erg naar uit om jullie allemaal voor de filosofie te winnen, maar hou er rekening mee dat ik wellicht aan het eind overstag zal gaan en pedagoog of psycholoog zal willen worden.